

Obstare non potuit alius naevus Disputationis nostrae, isque a coaevis lectoribus in concilio facile deprehendus, quominus victricis quadam virtute attente eandem percurrentes in auctoris partem pertraherentur.

Iste naevus, quem obiter significare hoc loco debemus, consistit in eo, quod Disputatio non sit opus longo otio maturatum atque absolutum, sed in ipso aestu controversiarum synodaliū festinanter compositum, adeo ut necessario quaedam vestigia hujusce sui ortus prae se ferat. Neque enim dubitamus, quin Lainius huc illucve manum expolientem admovisset, sive ad argumentorum vim seriēque magis illustrandam sive ad dictionem emendandam, si scilicet opus perfectum, loco dissertationis quasi inchoatae, relinquere voluisset. Ii tamen qui historicorum more homines magnos eorumque res gestas considerare solent, gaudebunt forsitan, quod haec Disputatio vi hujus proprietatis tam fideliter referat non solum faciem rerum synodaliū sed etiam ingenii singularis illius hominis, qui in ipsa acie positus tanta adhuc claritate, ubertate, sagacitate scribere valuerit.

Verumtamen in hac Disputatione elaboranda Lainius profecto non sibi solus derelictus fuit.

Aderant in concilio plures alii socii sui ordinis, quorum unus, Alphonus Salmeron, jam pridem in negotiis concilii collaborator fidelis Lainii exstiterat; alii autem, ut Johannes Cavillonius, sine dubio haud minus paratos se exhibuerunt ad opus difficile a Lainio pro veritate susceptum

summo studio dicta testimonia spuria a genuinis, adjectis scil. notis, secrevimus. Locos pseudoisidorianos praeterea minoribus typis in ipso textu ut tales repraesentavimus. In conspectu materiae hujus tomi primi (p. 1* ss.) testimonia spuria uncinis inclusa apparent. Generatim omnibus allegationibus per utrumque tomum fontes adjunximus. unde desumptae sunt, meliores atque recentiores editiones indicando. Mignianam autem patrologiam fere ubique ad patres citandos adhibuimus. non quia magis critica et accurata credi debet, sed quia magis vulgata est atque commoda.

sua eruditione sublevandum. Salmeronem quod spectat, forsitan eo minus a vero aberrabimus, si partem notabilem laboris eidem adscripserimus, quod Disputatio nostra ab editore operum Salmeronis vel pro opere Salmeroniano haberi potuit, ut statim videbimus. Cavillonium autem Sarpus expresse nominat inter „quatuor Jesuitas, qui votum Lainii de episcoporum jurisdictione concluderint;“¹ quae verba, quamquam ad orationem diei 20. Octobris ab auctore referantur, tamen ejusmodi sunt, ut, spectato argumento, ad auxilium latum in Disputatione scribenda accomodari possint. Ceterum Disputationem tam Sarpus quam Pallavicinius silentio praetereunt.

Atque hunc quidem peropportunum locum arbitramur, ut in tractatus LXI—LXXIV tomi duodecimi operum Alphonso Salmeronis (Ed. Colon. Agripp. pag. 401—532) paulo accuratius inquiramus. Qui tractatus, commentariis Salmeronis de Actibus apostolorum adjecti, nihil aliud sunt, nisi mutata ac deformata species Disputationis Lainianae. Lainii tamen nomen nusquam, neque in titulis neque in praefatione apparet, sed omnes tractatus tanquam Salmeronis scripta exhibentur.

Duo extra quaestionem posita sunt.

Alterum est, non Salmeronem Disputationis proprium auctorem esse, sed Lainium, cui tum inscriptio veteris codicis in archivo societatis Jesu asservati tum correctiones in eodem a Lainii manu per totam Disputationem factae paternitatem operis juxta P. Boero apertissime vindicant, et quem simul historica et externa adjuncta Disputationis atque ejus cum oratione diei 20. Octobris interna similitudo auctorem esse satis demonstrant. Alterum vero, quod haud minus certum dici potest, illud est, non abstulisse Salmeronem Lainio jus proprietatis, quasi ipse alienis

¹ Istorica del conc. Trid. I. VII. (ed. Helmstat 1763) p. 216. Verum Torresius, quem Sarpus huic ordini accenset, tum nondum societati nomen dederat. fuitque insuper, ut aliunde comperimus, sententiae Lainii in hac quaestione adversarius.

gloriari laboribus voluisset. Id quod ex sola indole notissimisque viri moribus satis luculenter constat.

Quibus praemissis nodus facile solvi videtur, si ad tempus editionis operum Salmeronis attendimus eaque ipsa, quae editor in praefatione tomi primi refert, consideramus.

Mortuus est Salmeron Neapoli in domo societatis Jesu professa anno 1585 id est vicesimo anno post Lainii obitum. Nihil omnino eo tempore ex plurimis ejus scriptis excusum erat praeter piam aliquam orationem in concilio Tridentino a. 1546 habitam.¹ Opera manuscripta demortui, quae valde expolita relinquebantur, fidei et tutelae P. Claudii Aquavivae, praepositi generalis societatis, ab auctore commissa erant. Is vero, qua erat observantia erga praeclarissimum virum, mandatum dedit patri Bartholomaeo Perez, Roma tum in Hispaniam pergenti, ut illic dicta opera publici juris faceret. Primus tomus, editore Perez, apparuit Madriti apud Ludovicum Sanchez anno 1598; ac demum a. 1602 completa est editio post excusum tomum decimum sextum. (Editio vero nostra Coloniensis, quam supra allegavimus, illico exceptit Madritanam; primus tomus eodem a. 1602 lucem vidit.)

Dictus Bartholomaeus Perez observat, se reddere opus patri generali Aquavivae non solum typis expressum sed etiam auctum. Unde forsitan concludi potest, ipsum proprio Marte illam Disputationem alibi inventam scriptis Salmeronianis adjecisse, ea opinione ductum, eandem esse genuinum foetum auctoris, cujus quam plurima scripta edere studebat. Neque, si hoc non admittendum videretur, alia conjectura probabilitate caret, Salmeronem scilicet possedis inter manuscripta sua exemplar illius Disputationis, quod deinde inadvertenter in opera ejusdem expressa illaberetur.

Hoc certo nemo non videt, nullo nexu interno tractatus illos de jurisdictione episcoporum commentariis Salmeronis copulari, adeo ut primo statim obtutu quasi assuti videantur operi auctoris. Praeterea Salmeron in praefa-

¹ Vide De Backer 2. edit. III, 502.

tione tomi XII. solum hoc indicat, esse mentem suam „universas hujus libri, scil. Actuum apostolorum, historias concisis ac brevibus verbis explicare.“ Denique in praefatione sua tomo primo praemissa honorificentissime Lainii meminit¹; quum autem ne eo loci quidem de Disputatione verbum ullum proferat, argumentum exinde sumere licet, minime sibi propositum fuisse, ut opus Lainianum in eandem operum collectionem, vel cum Lainii nomine, admitteret.

Ceterum utramque Disputationem, scil. eam quae in dictis tractatibus Salmeronis exhibetur et nostram, inter sese mutuo comparanti facile patet, nostram referre faciem ut ita dicamus originalem, alteram vero a manu posteriore (non quidem Salmeronis, ut putamus, sed editoris) esse praecisam, decurtatam, ut ne dicatur mutilatam.

¹ Sequentibus verbis Lainii memoria hoc loco a Salmerone celebratur: „Quum autem his, qui adhuc superstites sunt, aut paulo ante vita sunt functi, multa me debere non ignorem, nonnullosque consulto nominatim enumerare possem, unum tamen prae ceteris non putavi mihi esse silentio praetereundum. nimirum reverendum admodum religiosissimumque pariter ac doctissimum patrem Jacobum de Laynis felicis recordationis, generalem quondam nostri instituti praepositum, virum profecto singulari ac pene divino ingenio praeditum, multarumque disciplinarum eruditione pene ad miraculum instructum praestantissimoque judicio atque eminentissimo in scripturarum sacrarum ac veterum patrum lectione cumulatum.

Quem ego si pro ejus meritis celebrare vellem, grandiori ac faciliiori eloquentia, quam quae mihi contigit, commendandum exornandumque esse non dubitarem. Parco tamen, ne quisquam me illi plus aliquid tribuisse ob amicitiam existimet, praesertim eorum, qui illum non agnoverunt, aut, ut verius dicam, ne me tantis ejus sanctae vitae ac singularis doctrinae ornamentis (quae toti ecclesiae in synodo Tridentina compertissima atque exploratissima exstiterunt), imparem et minus cultam orationem attulisse judicare valeat.

Caeterum quum mihi conjunctissima quaedam atque individua vitae, instituti quoque ac studiorum ratio et communio, etiam ante nostrae societatis institutionem, cum eo plane singulari Dei munere intercesserit, ingrati profecto animi notam evadere me posse non putarem, nisi praesenti praefatione testatum omnibus redderem, me illius plane magni quondam in ecclesia Dei viri studiis ac laboribus magnopere adjutum atque sublevatum fuisse.“

Etenim ex iis praecipue, quae in Disputatione modo particulari ad concilium Tridentinum sententiasque episcoporum pertinent, fere omnia apud Salmeronem expuncta sunt; ita ex. gr. statim ab initio verba Lainii de scopo sui operis deque canone synodali elucidando ob disensionem membrorum sacri conventus plane omittuntur; similiter delentur apud Salmeronem p. 433, quae Lainius apud nos habet n. 57 p. 78: „nitar respondere objectionibus in contrarium a r. mis. patribus allatis;“ ita p. 449 absque ullo respectu ad concilium atque cum formulis plane vagis „alii, aliqui, nonnulli“ ea referuntur, quae Lainius n. 250 p. 300 de certis praelatis synodi affirmat: Henricum Gandavensem (ad quem adversarii provocaverant) „multo modestius locutum et minus absurde, quam aliqui ex nostris patribus. Ille enim ait . . . hi vero ponunt . . .; Henricus ponit . . . quae isti visi sunt negare . . .; Henricus admittit . . . illi hoc negant, et ita multo plus adimunt pontifici quam Henricus, magisque absurde loquuntur.“

Ceterum satis infeliciter nonnumquam hae detruncationes cesserunt.

Sane quis intelligat, quid sibi velit expressio illa, quam tractatus Salmeronianus sequentibus verbis Lainii substituit? Dicit nempe Lainius apud nos n. 205 p. 249: „Non est putandum, hos patres (scil. concilii) ita suis opinionibus adhaerere, ut velint se ab ecclesia separare, quod plane de nobis possumus asserere.“ Quorum loco sine ratione atque indefinite legitur apud Salmeronem p. 496: „Non est putandum, ita quemque suae opinioni adhaerere, ut velit se ab ecclesia separare.“ — E contra autem quod abscindendum fuit, nonnumquam remansit, sed ita ut deletis reliquis vestigiis concilii non amplius sensum rationabilem atque sanum fundat. Remansit ex. gr. locus ille, quo Lainius n. 105 p. 139 praeclarum excursum jam supra indicatum de auctoritate scholasticorum veterum inducit ajens: Affirmant adversarii, „in conciliis probationes debent ex consensu et universalitate et antiquitate fieri; scholastici autem neque antiqui sunt, nec inter se consentiunt,

nec eorum doctrina est communis et universalis, et ideo non sunt citandi in concilio; et merito, ajunt, esse suspectos, qui eorum auctoritatem citant.“ Quem locum tractatus Salmeronianus, quamquam eum ab adjunctis concilii separat, tamen intactum relinquit; neque ideo locus clarior evadit, quia solummodo vox concilii, ubi secunda vice occurrit, in forma plurali („in conciliis generalibus“) redditur.

Recte Lainius n. 125 p. 162 affirmare potest: „Major pars patrum, quam et nos sequimur, asserit duplicem tantum esse potestatem ecclesiasticam, ordinis scilicet et jurisdictionis, et potestatem quidem ordinis conferri a Christo immediate per consecrationem, potestatem vero jurisdictionis . . . derivari in alios a pontifice.“ Cujus sententiae pondus notabiliter infringitur apud Salmeronem, omissis primis verbis: „Major pars patrum,“ videlicet concilii. In recensendis deinde singulis opinionibus contrariis ibidem alia etiam plura desiderantur, quae Disputationi Lainianae peculiarem gravitatem atque quasi nervos quosdam addiderant; ex. gr. ille locus, ubi Lainius n. 130 pag. 168 post ostensam vanitatem adversariorum, qui neque ope doctrinae suae de jurisdictione finem, ad quem tendunt, obtinere valeant, tandem addit: „Frustra igitur verberant se et alios, pretiosum tempus, quod expendendum erat in dogmatibus definiendis et reformatione, quam poterant constituere, in his disputationibus, inutilibus in se et ad eorum finem, insumendo.“ (Cf. Salmeron p. 465.)

Attamen in iisdem fere paginis apud Salmeronem dictum aliquod consignatum exstat, quod apud Lainium non habetur, quodque propter conclusionem inde deducendam attentionem singularem meretur. Ait enim existimatus noster Salmeron pag. 462 initio tractatus LXVI: „Praemittendum est, tam eos qui scripto, quam qui verbo de hoc articulo disseruerunt, varie sensisse atque diversis modis conatos fuisse tueri, episcoporum jurisdictionem a Christo esse immediate et non a papa; nam aliqui asseruerunt“ etc. Illud „tam qui scripto quam qui verbo de hoc articulo disseruerunt“ omnino praeclare conatus patrum con-

cilii, qui Lainio adversabantur, commemorat, eaque verba certo non ab editore inventa sunt, quippe qui reliqua ad patres pertinentia sedulo expungere satagebat. Licebit itaque opinari, haec eadem verba fuisse etiam primitus in originali scriptura Lainii, verum in ejus exemplari asserto in tabulario societatis Jesu ab ipso postea deleta esse. Sicque concludere fas est, editorem operum Salmeronis exemplar vetustius quam vel ipsum nostrum, prae manibus habuisse, in quo suam detruncationis artem exerceret, etsi non semper, ut vidimus, cum debita attentione.

Haud immoramur aliis locis plurimis, in quibus dictus Perez sive effata patrum theologorumque sive rationis argumenta amputavit vel contraxit (nisi forte quis crediderit, ea omnia in illa originali scriptura etiam brevius comprehensa fuisse vel ibi defuisse); neque demonstratione opus est, vel inde decrementum quoddam illatum esse Disputationi, quod apud Salmeronem perspicua divisio totius laboris desideratur, qua in nostra editione gaudet.¹

Potius nobis cordi esse debet accuratius cognoscere, quando et in quo stadio controversiae Tridentinae Disputatio conscripta vel absoluta fuerit, et quinam adversarii nominatim cum suis assertionibus in ea perstringantur.

Jam vero temporis luculentum vestigium jam in ipso exordio apparere videtur, quum Lainius dicat agere se velle non „de tota proposita doctrina et canonibus circa ordinis sacramentum et de censuris a sapientissimis patribus in eam prolatis“ (videlicet per totum tempus discus-

¹ Animadvertimus tamen, distinctiones illas singulorum capitum eorumque inscriptiones, quae apud nos occurrunt, non a Lainio adhibitae sed in praesenti editione majoris claritatis gratia adjectas esse.

Longius adhuc, quam opus Bartholomaei Perez, a vera Disputatione Lainii distat liber Joannis B. Andries, in quo opus Salmeroni adscriptum denuo, sed multis locis contractum, aliis autem magis extensum redditur. Ejus titulus est: Alphonsi Salmeronis doctrina de jurisdictionis episcopalis origine ac ratione; ex variis ejusdem commentariis conscriptam, ad comprobandum concilii vaticani de jurisdictione episcopali oraculum, apto ordine disposuit notisque illustravit J. B. Andries. Moguntiae 1871, sumptibus Franc. Kirchheim, pp. XXXII. 297. 8°.

sionis tunc absolutae), sed unice de „multorum optimorum et doctissimorum patrum annotatione circa primum canonem“. Quandonam autem canon ille, qui de episcopis tractabat, quique alioquin septimus numerabatur (pag. 31* et 51*) primo loco recenseri potuit? Id tum factum videtur, quum cardinalis Lotharingius canonem, qui fuerat septimus, in duos dispescuerat (vide p. 75*), quorum primus utique occasionem largissimam praebuit dictae patrum annotationi proponendae, qua contenderunt (ut ait Lainius eodem loco), „non solum debere eo canone decerni episcopos superiores presbyteris, sed etiam jure divino institutos et eodem jure presbyteris superiores.“ Lotharingius autem hasce novas formulas proposuit initio mensis Decembris 1562.¹ Illa igitur temporis nota lectorem Disputationis ad mensem Decembrem 1562 vel Januarium 1563 revocaret.

Dicimus: revocaret. Nam, omnibus adjunctis diligenter inspectis, valde dubitamus, an quidquam certi vel etiam probabilis ex illis verbis de „primo canone“ elici valeat. Re enim vera non primum videtur legendum, sed septimum, quamquam in nostro codice aperte habeatur primum. Sane illi duo numeri 7 et 1, forma, quam vocant, arabica signati, facillime a scriptore confundi potuere. Ceteroquin canonis septimi a Lotharingio confecti appellatio, qua dicebatur primus, rarissima erat; neque illae annotationes de canone, quas Lainius commemorat, ad canonem Lotharingii adeo apte referri possunt, quum de eo sicut et de altero canone Lotharingii propria discussio in concilio instituta non fuerit. Unde necessario contenti esse debemus, hoc unum ex toto illo exordio Disputationis addiscere, Lainium id scripsisse post finitam discussionem alterutram, sive primam, quae fuit a die 13. Octobris usque ad 20. ejusdem mensis, sive alteram, quae a 3. die Novembris usque ad 9. Decembris habita est.

Aliud indicium, et quidem duplex, pro tempore definiendo iis habetur, quae Lainius n. 181 p. 218 respondet

¹ Cf. Litteras legatorum ad s. Carolum Borromaeum d. d. 6. Decembris 1562, quae infra p. 442 sistuntur.

ad argumentum adversariorum, quo affirmabant, suae partis sententiam de jurisdictione episcoporum jam tempore Julii III. papae (Crescentio cardinali patribus concilii praesidente, supra p. 33* s.) a majori parte synodi in congregatione generali probatam esse. Ex historia siquidem concilii comperimus, veram eamque Lainio maxime favorabilem responsionem a Massarellio in actis concilii a se conscriptis detectam esse, atque cum patribus per cardinalem Mantuanum die 5. Novembris 1562 et postea die 7. Novembris juxta proprium actorum tenorem per ipsum Massarellium in generali congregatione communicatam. Falsum enim erat, patres synodales illam sententiam ullo modo, vel extra sessionem solemnem, approbasse. „Nam articulus iste inter deputatos patres discussus est et canon formatus; sed nunquam inter patres in congregatione generali de eo actum est.“¹ Istam responsionem vero Lainius nondum novit, quum dictam difficultatem in Disputatione sua solvebat; ergo hanc partem Disputationis ante diem 5. Novembris elaboraverat. Neque enim simpliciter affirmat, assertum illud historicum contrariae partis falsum esse, sed inde solummodo eos arguit, quod approbatio hujusmodi non fuerit vera definitio, et quod minime necessarium sit, „ut modo illud definiatur, quod tunc placebat.“

Quae autem addit, alterum vestigium temporis, ut inuimus, continent. „Tunc nondum videbantur,“ ita scilicet pergit, „quae poterant latere inconvenientia, ut nunc videntur, patribus aliquibus sese manifestantibus, quod cupiunt ut statuatur jurisdictio de jure divino, ut hac sententia limitetur in multis potestas dispensandi summi pontificis; quae limitatio nec potest fieri, neque expediret, quia multa posset impedire, quae essent ad aedificationem ecclesiae.“ Facile perspicitur, haec verba dirigi adversus certos oratores in concilio auditos, qui summi pontificis potestati dispensandi derogare studebant. Hujusmodi autem voces jam in prima discussione hinc inde audiebantur.

¹ Ita Mantuanus in actis Massarellianis apud Theiner II. 159. Declaratio ulterior a Massarellio data legitur ibidem 165.

tur. Unde saltem illud magis adhuc possibile videtur, quod ex silentio Lainii de errore historico adversariorum deduximus, nempe hanc partem Disputationis post primam discussionem ab eo exaratam esse.

Attamen per omnem reliquam Disputationem argumenta atque responsiones sparsae cernuntur, quae potius ad falsa placita adversariorum in secunda discussione prolata respicere videntur.

Id mox satis planum fiet per delectum sententiarum adversariorum a nobis proponendum. Id unum hic adducere libet, Lainium in Disputationis principio loqui contra nonnullos, qui „scandalizati“ sunt, quod ipse quaedam instituta caerimonialia veteris testamenti a notione juris divini excluserat. Jam vero in secunda discussione complures definitionem juris divini ab eo propositam aggressi sunt; inter quos de episcopo Veglensi in actis legimus: „Improbavit quod quidam dixerit [Lainius scil.] . . caerimonialia et judicialia non esse juris divini, quum Deut. VI. dicatur, a Deo ea instituta fuisse.“¹ Hinc non possumus non eo inclinare, ut maximam saltem partem nostrae Disputationis inter vel post secundam discussionem, quae 9. Decembris terminata est, elaboratam esse sentiamus.

Quae quum ita sint, ea denique opinio amplectenda erit, Disputationem ex variis partibus, diverso tempore scriptis (et forsitan etiam diverso tempore inter patrum manus circummissis), coaluisse, non autem ut opus uno ac continuo labore a principio ad finem usque deductum considerandam esse; id quod etiam ex singulari loco sextae quaestioni, ut vidimus, attributo, quodammodo concludi potest.

Venimus nunc ad seligendas ex secunda discussione praecipuas sententias adversariorum, quibus majores minoresve sectiones Disputationis opponuntur. Quamquam in expositione eventuum postea iterum haec discussio memoranda erit (pag. 71*), tamen iste delectus potius hoc loco

¹ Theiner II, 165.